

ի է . արցունք կ'ուզէ գերեզմանի մը քով
կանգնուած նոճը , կամ հողաբլրակի մը
լըայ կախուած ուռնիքն , որոնց շար-
ժուն և փոփոխ շուքերը իրենց ներքե
քնացողին աւելի շարժուն և փոփոխ
կենաց շուքը կը յիշեցնեն : Ամենքը
մէկ մէկ յիշատակ և ազգամունք ունին՝
ամենքն ալ ախորժ : Ասկայն թերևս
քարեխառն և փորձ մարդու մը համար՝
ամենէն ախորժելին է միայնութեան
հին ծառը , որուն երբեմն երբեմն այց
ելլէ քննելու բնութեան ընթացքը և
իր ընթացքը բնութեան մէջ , կաման-
գիր մտածութեամբ , կամ խոհական
գրքով մը . իր յենարանը չորս հինգ հա-
րիւր տարուան բունն է , ծածքը այն
ծածքն է որ հազարաւոր եղանակնե-
րով ծածկուեր և մերկացեր է , սփռոցը
այն շուքն է՝ ուր թերևս իրմէ առաջ
տասը քսան ազգ նստեր ելեր են . թե-
րևս հոն ուրիշ կրօնքներ և լեզուներ
լսուեր են , թերևս տնկողը հիւսիսային
ձեռք մ'էր , ոռոգողը հարաւային բնա-
կիչը , և ժամանակաւ կտրողը պիտի ըլ-
լայ արեւմտեան ազգ մը . ամենքը հոն
իրենց ժամանակին զանազան դէպքերը
կը յիշեն , բայց գրեթէ ամենքն ալ նոյն
և նման կրից զգայմունքներ : Այն ծա-
ռին ներքե նստողը պէտք է քիչ մը ան-
ցեալ ժամանակաց պատմութի գիտնայ ,
ևս առաւել ինքն իր կենաց անցեալ և
ներկայ վիճակն ունենայ , և բազդատէ
ընդհանուր մարդկութեան հետ : Այն
ծառին լուռ ազգամունքը իմանալու հա-
մար՝ պէտք է ունենալ սիրտ մը ոչ շատ
ծեր և ոչ շատ մատաղ , ոչ շատ ողջ և
ոչ շատ մեռած . հասարակ ողջութեանը
մէջ քանի մը խոր վերքեր ալ . և կայ
հասուն հասակով զգայուն և բարեմարդ
անձ մը՝ որ այդ վերքերէն չունենայ :
Այլ մարդկութիւն մարդկութեան
դէմ կը պատերազմի , երբ բռնութիւն
ոկարութեան վրայ կ'անգլխանայ , կա-
ռելի է զգալ և իբրեւ անզգայ մնալ :
Այլ ամէն դի կռուի ձայն կայ , պէտք
է զգայուն սիրտն ալ զրահաւորի . բայց
զրահաւոր և ոչ սպառազէն . զէնք ալ
ունի՝ բայց պաշտպանուելու և ոչ յա-

փրշտակելու . և երբ հարկը կը ստիպէ
կամ վերք տալ կամ առնուլ , աւելի
կ'ընտրէ ետքինը . բարբը և հաւատքը
անարատ պահելով՝ անգլխութեան կամ
անզգուշութեան առած վերքերն ալ ի-
րեն պատուոյ և միտքարութեան ծա-
ծուկ նիւթ կը գտնէ : Ահ , ինչպէս ա-
նուշ և վսեմ է կրած սիրտը և կրթուած
միտքը հինաւորց ծառի մը անմարդա-
ձայն մենարանին մէջ : . . . Այն օգտա-
կար և պիտանի խրատներ կը լսէ հոն՝
ուր թռչնոյ մ'ալ ձայն չհասնի , բայց
եթէ հազիւ հեռի և յետին վանգ մը :
Արջափ աւելի իմաստասէր , մանաւանդ
թէ իմաստագէտ կը դառնայ մարդ՝
միայնութեան ծառին լուռ հովանինե-
րէն :

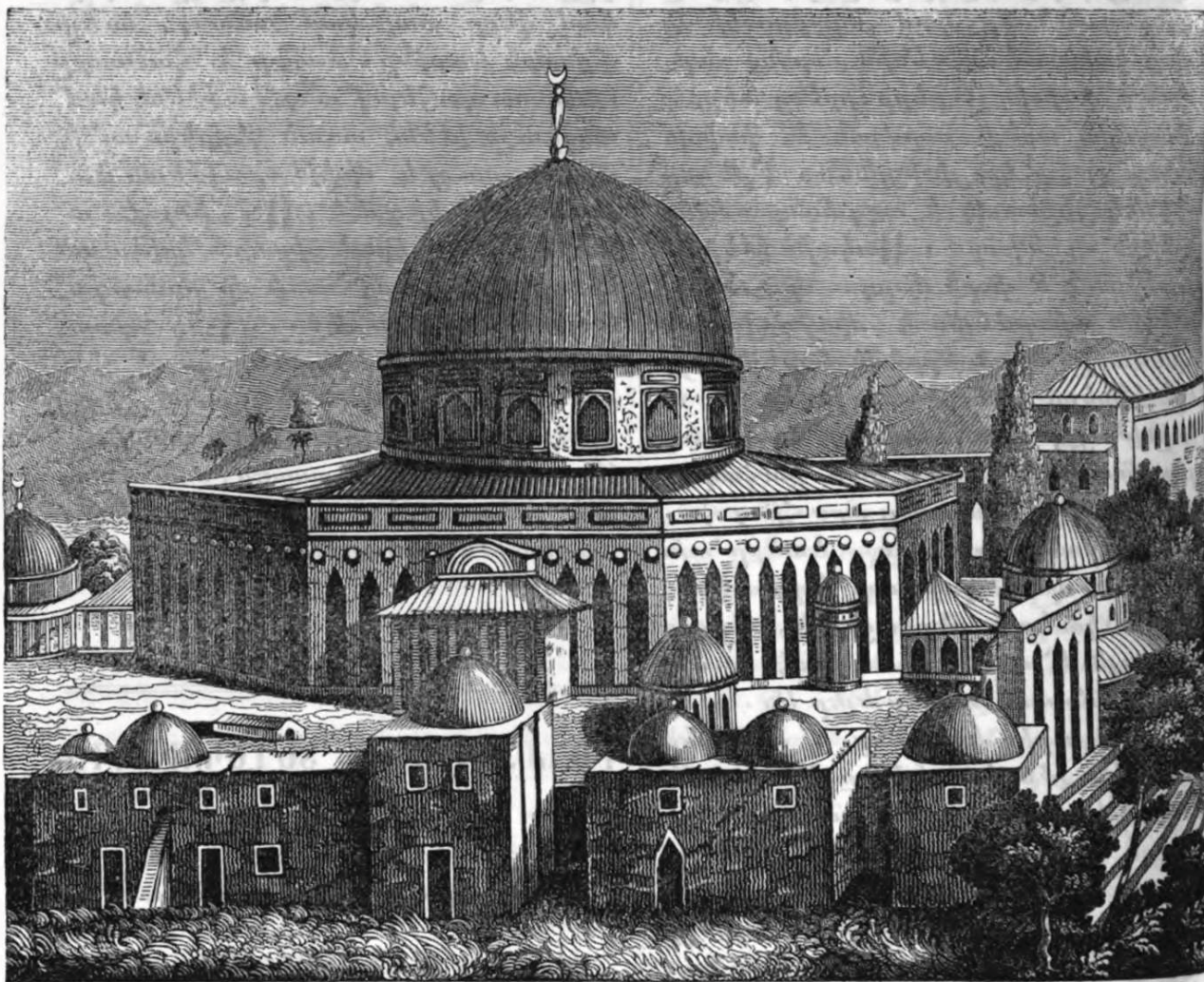
Հ . Ղ . ԱԼ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երուսաղեմայ Էլ-Հարեմ մզկիթը :

Տաճկաց երեւելի մզկիթներուն մէջ
Ահագէի մզկիթէն վերջը Արուսաղե-
մայ Ալ-Հարեմ (Տուն Աստուծոյ) ը-
սուածն է՝ զորն որ իրենց երկրորդ խա-
լիֆան , որ է Ահմետին յաջորդը ()-
մար Ա , կանգնեց : ()մար Արուսաղե-
մայ տիրելէն վերջը՝ քրիստոնէից պատ-
րիարգէն մէկ պատշաճաւոր դիրք մը
ուզեց որ ցուցնէ իրեն մզկիթ շինելու
համար . պատրիարգը քաղքին արեւե-
լեան կողմը Ալիոն և Յովսափատ ձո-
րերուն վրայ լերան դագաթը ցրցուց ,
ուր որ երբեմն Սողոմոնի տաճարը
կանգնուած էր . և հերովդէս յարգել
շտկել տուած էր Սողոմոնի տաճարը
երկրորդ անգամ՝ նորոգելու ժամանակը .
զորն որ վերջը Տիտոս , Ա եսպասիանո-
սին որդին , հիմնայատակ կործաներ էր .
և այն ժամանակէն մինչև ()մարին ա-
տենը մնացած էր ընդարձակ դաշտա-
վայր : Այն տեղը կանգնեց ()մար այս
մեծակաւոյց շէնքը . դիրքը խիստ զը-

Երուսաղեմայ Էլ-Հարեմ մզկիթը :

ւարձալի և գեղեցիկ է, չորս դին պարտեզներով զարդարուած :

Այս շէնքիս բոլոր շրջապատը պարբապանման պատով և աշտարակներով պատած է . անոր համար 1099ին երբ խաչակիրք Լըուսաղեմայ վրայ գացին, Տաճիկները այն աշտարակներուն մէջ ապահնեցան . բայց խաչակիրք մեծ կոտորած տալով ներս մտան, և մզկիթին բոլոր հարստութիւնները կողոպտեցին, այլ շէնքին փառաւորութեանը խնայելով՝ քրիստոնէից եկեղեցի ըրին : Բայց Լըուսաղեմայ Գաղղիացիներէն առնուելէն ութսունութը տարի վերջը (1187) Տաճիկք նորէն տիրեցին անոր, և մէկէն նոյն եկեղեցին մզկիթի փոխեցին : Երբոր անոր գագաթը կանգնուած ոսկիէ խաչը վար կ'առնէին՝ Տաճ

կաց խնդութեան ձայնը, իսկ քրիստոնէից տրտմութեան լալահառաչ ողբը այն աստիճան բարձրացաւ կ'ըսեն, մինչև ականատես պատմիչ մը կը գրէ թէ՝ « Կարծեսոր աշխարհք անդունդիմը մէջ կը գահավիժէր » : Այս առումէն վերջը մինչև հիմա միշտ մզկիթ մնաց : — Բոլոր շէնքին գաւթին երկայնութիւնն է 600 ոտք և 300 ոտք լայնութիւնը : Հարաւային և արեւելեան կողմերը քաղքի պարիսպներու նման պատերով պատած է . արեւմտակողմը բոլոր տաճիկ տներ են . իսկ հիւսիսակողմը հերովդեսի պալատին փլատակները ինկած կան : Այս տարածութեան մէջ շատ մը շէնքեր մզկիթներ կառուցած են, իրենց ընթերցողաց համար տեղեր, պարտեզներ, աղբիւրներ : Տասուերկու

սրահներ ալ կան մէկմէկէ անհաւասար հեռաւորութեամբ շինուած և իրարու աննման, որոնցմէ գաւիթը կ'ելլուի. այս սրահները քանի մը կամարներով շինուած են, որոնց վրայ կանթեղներ կը վառեն, բայց ասոնցմէ ոմանք վրայէ վրայ կրկին կամարներ ունին: Իսկ այս շէնքերուն մէջ պիտաւոր երկու մեծ շէնքեր կան, մէկը Եւթա և միւսը Եւթախարա ըսուած: Եւթախարա կոչուած մզկիթը 16 ոտք գետնէն բարձր շիտակ գետնի վրայ կառուցած է՝ 460 ոտք երկայնութեամբ և 339 ոտք լայնութեամբ: Եւթա ութանկիւնի է, և գմբէթը 93 ոտք բարձրութիւն ունի, իսկ տրամագիծը 47 ոտք. որուն գագաթը սլաքաձև զարդ մը կայ, ծայրը մահիկ, և ամբողջ այս մեծակառոյց շէնքին բարձրութիւնն է 120 ոտք: Եւթա որմերուն արտաքին կողմերուն վրայ քառակուսի աղիւսաձև այլ և այլ գունով գունաւորած քարերու վրայ ոսկեգիր գրով ղուրանէն խօսքեր գրուած են: Գմբէթը առաջ ամբողջ ոսկեզօծ պղինձ էր, բայց հիմա կապարով միայն պատած է, և պատուհանները կլոր և բազմազոյն ապակիներով գոցուած են: Եւթա մզկիթիս մէջ նշանաւոր և սրբազան մեծ քար մըն ալ կայ, որուն մէկ կողմը ոսկեզօծ վանդակով բաժնած՝ կ'ըսեն թէ Զակիթ նահապետը հոն պառկեր է: — Իսկ Եւթախարա մզկիթը որ աւելի ()մարինը կրնայ ըսուիլ իրեն քիչ փոփոխութիւն կրած ըլլալուն պատճառաւ ()մարի հիմնարկէն մինչև հիմա. ասիկայ բոլորովին ուրիշ ճաշակով ու ճարտարապետութեամբ շինուած է Եւթախարայէն. ութը դահլիճ ունի, որոնց մէջ տեղը 160 ոտք երկայնութեամբ և 32 ոտք լայնութեամբ միջոց մըն է, որուն վրայ գմբէթ մը բարձրացած է: Եւթա մզկիթը ճիշդ Սողոմոնի տաճարին տեղը կառուցած է. իսկ Եւթախարան՝ անոր մէկ մատրանը կողման մը վրայ շինուած է: — Եւթա ճասարակ ամենայն ճանապարհորդաց վրկայութեանը նայելով՝ Եւթաաղեմայ մէջի ամենէն փառաւոր շէնքը այս Եւթա

Շարէմ ըսուածն է, որուն մէջի յիշած այս երկու գլխաւոր մզկիթները Եւթախարա և Եւթախարա առանձին՝ Պօլսոյ Եւթախարայէն մեծ են: Եւթախարա խիստ հնութեանը պատճառաւ կործանելու վրայ է, զորն որ կ'աշխատին նորոգելու:

Պատմական տեղեկութիւն կոստայորու կղզոյն վրայօք:

Վերստոսի 1625 թուականին գաղղիացի բաղդախնդիր պատերազմէն նաւ մը, որ այն ատեններուն սովորութեանց համեմատ ամէն ազգէ նաւեր արեւմտեան ծովերուն մէջ կը յաճախէին՝ երբեմն վաճառականութիւն ընելով, երբեմն ալ յեղուղակութիւն, ճամբայ ելաւ Տիէբէն դէպ'ի Եւթախարա երթալու: Եւթախարան հրամանատարը Տիէբէն անունով նորմանտացի մըն էր, որ թագաւորական նաւապետի անուն կը կրէր, և ուրիշ պարոն մը Պօլսոյ անունով: Վանի մը մանր մունր գիւլուածներէ ետքը՝ նաւը խարխիւ նետեց Սեւ ծովը: Եւթախարան կղզոյն ծոցին մէջ, Սպանիացոց բռնութիւններէն ապահովցնելու համար իր նաւը, որ խիստ ջօրացած էին այն ատենները ծովերու վրայ: Եւթախարան թէ նաւը խարխիւեց, և ահա յանկարծ սպանիացի պատերազմական մեծ նաւէ մը պաշարուեցաւ, որ 35 թնդանօթով էր և բաղմաթիւ նաւաստեօք: Իսկ գաղղիացի նաւը որ թէպէտ 4 թնդանօթ և 40 նաւաստի միայն ունէր, բայց ամենքն ալ կտրիճ ու կեանքերնէն չվախցող մարդիկ էին, որոնք աչքերնին առին նաւը օդ հանել՝ քան թէ թշնամոյն անձնատուր ըլլալ: Սատի մեծ քաջութեամբ թշնամեաց յարձակմանը դէմ դրին, և կատաղի պատերազմէ մը ետքը, որ իրեք ժամէն աւելի տևեց, ստիպուեցաւ սպանիացի նաւը ազատ թողնու զիրենք: Եւթախարան գաղղիացի նաւուն այս յաղթութիւնը խիստ